

Byavandringen på Örnahusen

Sommaren 2008

[foto Edda och Jens Holm]

Förord:

Våren 2008 fattar styrelsen i Norrekås och Örnahusens Byalag beslutet att under sommaren arrangera en byavandring på Örnahusen. Åke Olsson, Ingvar Wihlborg och Åke Åkesson – alla tre födda och uppvuxna på Örnahusen under trettio- och fyrtiotalen – träffas under försommaren hos byalagets ordförande, Helena Åkesson, för att diskutera innehåll, riktlinjer samt fastställande av datum för vandringen.

Vandringsschema och innehåll kommer att läggas upp av ovanstående tre fd Örnabor och datum för vandringen bestäms till torsdagen den 17e juli med start kl. 19.00. Ingvars nyskrivna "Örnahistoria" tillsammans med bilder, kartor och tidningsartiklar kommer att presenteras på byalagets Webb-sida i god tid före vandringen. Information om vandringen kommer att sändas via epost till byalagets medlemmar samt anslås på byalagets anslagstavlor. I informationen kommer "Röda Torget" att nämnas som samlingsplats – en förbryllande benämning som översätts till "vid Cafeet" !

Härunder avbildad karta är handritad med utgångspunkt från de vägar, stigar och personer som bodde i respektive hus år 1938. Vandringsleden är markerad med röda punkter. Kartan är ett fotografi av den stora karta, som visas på nästa sida (fäst på den röda husgaveln).

Röda Torget kl. 19.00.

Ca. 100 personer har samlats på "Röda Torget". Ingvar, med Åke Å i vänster bildkant och Åke O i blått, pekar på den handritade kartan över Örnahusen. Närmast Åke O står Solveigh Persson, född Glimberg på Norrekås, som bidrar med information om just Norrekås.

Kartan visar ett Örnahusen anno 1938. Dåtidens vägar och stigar med sina speciella namn samt foton av ett 20-tal personer finns på kartan (den skänktes till byalaget efter vandringen). Att just "Röda Torget" blir startplatsen har sin grund i att det en gång i tiden var en välkänd samlingsplats. Den röda gaveln har gett namnet åt torget. Kanske kan det finnas ett spår av politisk ironi i benämningen ?

Under efterkrigstiden och en bit in på 50-talet utgjorde just den här platsen träffpunkten för ungdomar på orten. Taxin eller annan form av persontransport till exvis. danstillställningar, beställdes för avhämtning här. Efter dansen samlades man åter på "Röda Torget" för att avhandla kvällens eller nattens tilldragelser.

Inför vandringsstarten informerar Ingvar om att vi tidsmässigt flyttar oss 70 år tillbaka i tiden. Vandringen vi gör skall ske i 1938 års Örnahusen. Åke O, lärarson och uppvuxen vid Södra Skolan, guidar och informerar längs landsvägen (den enda, riktiga väg som fanns på den tiden) medan Ingvar guidar under övrig vandring.

Under vandringen görs uppehåll framför de hus, som 1938 inhyser någon form av företagsamhet. Det finns ju bla 5 affärer – mjölkaffär, cykelaffär och 3 livsmedelsaffärer – två snickerier, två fiskhandlare, ett rökeri för fläsk och fisk, taxi och lastbilsrörelse. Det finns även ett fjärdingsmanskontor – dåtidens polisstation. De flesta av rörelserna och förrättningarna är belägna utanför 1938-års egentliga Örnahusen, med undantag för en livsmedelsaffär, två fiskhandlare och två snickerier.

Anm:

Vandringen går inte genom Norrekås av den enkla anledningen, att den enda dåtida förrättningen där är ett skrädderi - längst ut på udden närmast Långören. Tidigare har det dock funnits en replagarbana samt en smedja.

Tåget går längs ”Holgers Stie”.

”Holgers Stie”(stie = stig) är 1938 och ändra fram till att Larssons väg anläggs, en av två stigar som leder upp till landsvägen . Den är också stigen som leder till skolorna och till personbussen, till och från de större samhällena och till Simrishamn. Man kan cykla på stigen. Ca. 200 m längre söderut finns ”Ellens Stie”.

Holger Andersson, en gång i tiden boende i huset (Holgers Hus) mitt emot Cafeet, har gett namn åt stigen.

Där stigen slutar, ligger på andra sidan av landsvägen en cykelaffär med verkstad och även en liten livsmedelsaffär finns där. Busshållplatsen är där. Det är paret Henrik och Karin Nilsson som driver affärsrörelserna. Deras son Helge arbetar i verkstaden och längre fram kommer han att bygga ortens första, fyrsitsiga trambil. Den kan ”trampas” av två personer och har baksäte för ytterligare två personer. Det är en fullskapelse, men den röner en viss muntration, då den smyger fram på vägarna. Pga den nära likheten till ett utedass, kallas den ”det rullande skithuset”.

Under de stränga krigsvintrarna, då svårighet med varutransporter till affärerna var ständigt och jämt förekommande, berättas en historia från Karin Nilssons affär. En kund kommer in affären och efterfrågar någon form av finbröd (kaffebröd). Varan finns inte, men Karin rekommenderar ”kardenubb” (smånubb, mindre spik). Karin menar nog mandelkubb, men historien talar inte om hur bristvaran ersätts.

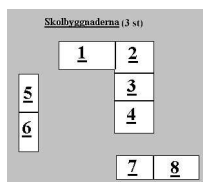
Paret Nilssons affär och ytterligare en intilliggande fastighet totalförstörs vid en brand 1945. Redan samma år byggs ett nytt hus, innehållande bostad, verkstad och cykelaffär. Livsmedelsaffären öppnas inte igen men den ovannämnda trambilen byggs i den nya verkstaden.

Skolornas historia – Åke O i berättar-tagen.

Åke står nu på den plats där Holgers ”stie” slutar. Inledningsvis informerar han om, att före år 1854 får Södra Skolrotens barn traska den långa vägen till kyrkbyn för undervisning. Om oturen är framme, finns ingen ledig plats vid ankomsten. Man får då vandra hem igen och hoppas på bättre tur nästa dag.

1854 byggs den första skolan i Östra Hoby Södra skolrote. Huset är från där ”stien” slutar första huset på landsvägens högra sida mot Skillinge. Huset kallas Hans Larshuset och kommer att längre fram bebos av systersonerna Maria och Sofia Hansson (fastrar till Ann-Theresias far). Elevernas totala skolgång är 8 månader, dvs två terminer. År 1879 startar en småskola. Lokalen är i huset mitt emot Folkets Hus, som byggs två år senare och blir sk storskola. 1912 byggs Östra Hoby Södra Skola och 1921 är elevantalet över 100. Man inrättar då ytterligare en lärartjänst till den nya mellanskolan (årskurserna 3 och 4). Läsåret 1949/50 införs ett åttonde läsår. Åke har oturen att bli en ur den första kullen i landet, som får ytterligare ett läsår. Engelska står då på schemat.

Skissen ovan visar Södra Skolans tre byggnaders rumfördelning. **1** är storskolelärarens bostad, **2** är storskolesalen, **3** är mellanskolesalen och **4** är småskolans skolsal. **5** är skolans träslöjdslokal och i **6** finns bla toiletter och förråd. I **7** finns småskolelärarens bostad och i **8** bor mellanskoleläraren (Åkes dåvarande hem).

Denna, från år 1938 historiska avvikelse, var nödvändig för att beskriva skolornas utveckling. Det kom ju ett världskrig efter 1938 och vissa händelser under efterföljande årtionden måste också beröras som ”framtid”. Folkets Hus, byggt som skola och som lokalt har kallats ”Bahia”, användes under beredskapsåren som militärförläggning. Åke berättar, att i den stora salen stod rader med våningssängar och att de båda nordliga rummen användes som expedition och kontor. Militären ”ockuperade” även hans föräldrahem (lärarbostaden) genom att använda ett rum som expedition. Expeditionens dåvarande skrivbiträde mötte många år senare Åke och påstod att Åke var hans lumparkompis. På tomtmarken mellan lärarbostäderna och vad som i dag benämns Oxelgården, hade militären sina förråd. Även här fanns en cykelverkstad, reserverad för de militära velocipederna.

Åkes mor, Ingeborg Olsson (född Wahlkvist) får år 1921 tjänsten som mellanskolelärare. Elevantal överstiger 100 elever, fördelade på småskola (1a och 2e klass), mellanskola (årskurs 3 och 4) samt storskola (5e, 6e och 7e läsårens elever). Ingeborg är 22 år gammal och blir kvar fram till skolans nedläggelse 1965. August W Månsson är en annan lärarlegend. Han är storskolelärare under en mycket lång period.

Under senare delen av 40-talet kommer Nils Olsson, kallad "Lille-Nels", att starta ett äppelmusteri. Nils är granne med Södra Skolan. Frukttodling har blivit populärt och en fruktodlarförening bildas. Nils kommer att bli den som sköter besprutningen av fruktträden (desinfektör) och även den som tar hand om den äppelskörd som skall bli äppelmust. Solveigh Persson arbetade hos Nils under tidigt femtiotal. Lille-Nels har även ett trädgårdsmästeri. I sena år gifter han sig med Maria, som blir ortens förste bibliotekarie.

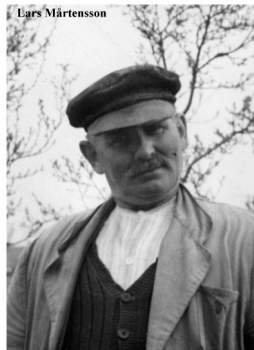
Under beredskapstiden hette småskolelärarinnan Karin Jeppson. Hon förälskade sig i en av militärerna, Albin Hansson. Det blev giftermål så småningom och Hansson låter 1947 bygga och öppna Örnahusens Lanthandel. Namnet följde med rättigheterna från 1938-års affär, Herman Nilssons nere vid propellern.

Albin Hansson (60-talsbild).

Busshållplatsen, vid den efter branden 1945 nybyggda cykelaffären, flyttas därefter till en busskur vid Hanssons affär (Örnahusens Lanthandel). Busskuren övertar nu en del av Röda Torgets funktion som samlingsplats. Här finns ju tak över huvudet. Åke berättar, att stundtals var tobaksrökluften från kuren mycket kraftig, speciellt då vinden var västlig. Lärbostäderna låg nämligen i passande riktning. Det brann dock aldrig i busskuren.

Det har berättats, att en ännu tidigare samlingsplats än Röda Torget och nämnda busskur, var vid Ola Nels mjölkbord i Lars Mårtens kurva. Lars Mårtens hus är det hus som idag har fått namnet Oxelgården. Här sammanstrålade ungdomar från området norrut mot kyrkbyn med Skillingeungdomar och de lokala ungdomarna. De cyklade i grupp till dansplatserna i Kyhls skog och Löderups strandbad. På hemvägen efter dansen, samlades man här på nytt och under de ljusa sommarnätternas småtimmor diskuterade man nattens upplevelser. Ytterligare en samlingsplats fanns nere vid havet, där Norrekås- och Örnabor samlades på väg till Kyhls skog.

Lars Mårtensson, boende i vad vi kallar Lars Mårtens hus.

Vägen vi nu vandrar fortsätter förbi Gernandt Pers (Gernandt Persson, Krister Perssons farfar).

Gernandt Persson (50-talsbild) hade under 30-talet vagnshjulstillverkning här.

Vi har passerat Gernandt Pers och viker av mot höger. Här ligger taxistationen. Emil Eriksson bor tillsammans med två syskon i föräldrahemmet. Taxibilen, en 7-sitsig ”amerikanare”, står i ett fristående garage. Edvard Persson, skådespelare och sångare, anlitar alltid Emils taxibil för transport från tåget till uppträdesscenerna på festplatserna Gislövs Stjärna, Kyhls Skog och Löderups Strandbad. Vinkelbyggnaden innehåller loge och en verkstad. Emil Eriksson är även målare (både tavlor och väggar) och kallas allmänt Emil Målare.

Han har utöver sitt bilintresse ett stort intresse för teknik, inte minst radioteknik. Fotografering är ett annat av hans intresseområden. Han blir ortens förste TV-ägare med antennen högt uppsatt på en 15 meter hög fackverksmast. Någon gång under 50-talets början får jag fem radiomagasin (tidskrifter) från 1923 av Emil. En artikel handlar om bilradio. Man förutsäger att framtidens bilar kommer att utrustas med rundradiomottagare – en liten behändig apparat a ca. 450 kg (mest batterier i kofferten men även en stor ramantenn på taket). Mitt eget radioantresse, både som proffs och amatör, grundlägges hos Emil.

I sin målgärning är han känd för sin sk ådring. Många skåp och dörrar på orten bär Emils signatur. Han målar även tavlor och i verkstadens gavelfönster mot vägen finns alltid ett tiotal konstverk. Hur försäljningen går är för oss okänt. Stilen är vad man kan kalla bygdemåleri; hus, landskap etc.

En vanlig företeelse i hans dagliga gärning är att till den som själv önskar utföra sina måleriarbeten, ge råd och sälja ingredienserna till färgblandning. En historia vittnar om att han i bland var lite tankspridd. En man vill vitmåla ett innertak och uppnå en så blank (glisig på skånska) yta som möjligt. En blandning av blå linolja och zinkvitt (vitt pulver) skall göra taket blankt och vitt. Emil träffar ’kunden’ efter att målningen utförts och frågar om taket blev glisigt? Ja, svarar mannen, glisigt men fan så piggigt (ungef. taggigt). Mannen hade inte fått zinkvitt utan gipspulver.

Efter Emil Målares går vi Hävdavägen i riktning mot Röda Torget. Första huset på höger hand är ett av de nyare husen på Örnahusen. Här var tidigare Skoghs livsmedelsaffär. Affären brann och ett nytt hus byggdes här samtidigt som Skogh bygger en ny affär vid Röda Torget (huset är numera den del av bageriet Ann Thereseia har som bostad).

I nästa hus längs Hävdavägen mot Röda Torget bor postmannen och brevbäraren Per Johansson. Han delar ut post i en stor del av Östra Hoby kommun. När vädret tillåter är det cykeln som gäller men ofta får han gå med sin postväska. I framtiden kommer han att få traktorskjuts under besvärliga vinterförhållande. Efter avslutad postkörning har han i princip postkontoret dygnet runt öppet. Han är mycket mer än bara postman och sköter de flesta på orten boendes förtroendeuppdrag. Per Johan, som han kallas, är jägare. Den 16 september – dagen för harjaktens inledning – är posten stängd och Edvin Bengtsson (grannen) vikarierar då som brevbärare. Senare i tiden florerar historier om den krävande pensionsutdelningen, pensionärernas bjudvillighet etc.

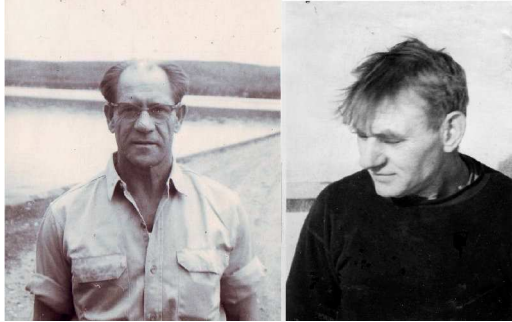
Per Johansson

Edvin Bengtsson

På andra sidan Hävdavägen, mitt emot Edvin Bengtssons hus, bor Ellen Oskarsson. Hon är änka och hon bor tillsammans med sin dotter, son och fadern Johan Persson. Johan Perssons barn, fyra stycken, blir kvar på Örnahusen hela sina respektive liv och flyttar som längst 200 meter ”hemifrån”. Per Johansson, postmannen är äldste sonen och Thure Johansson, Ellen Oskarsson och Ida Andersson (Holgers hustru) är hans övriga tre barn. Ellen är städerska och vaktmästare på Södra Skolan. Hon ser bla till att det är varmt i skolsalarna. Ellens ”stie” börjar vi Hävdavägen och leder upp till skolan.

Intill den södra gaveln av huset, som med sin nordliga, röda gavel gett namn åt Röda Torget, står ett fyrkantigt, fristående garage. Garaget är till för ortens lastbil, en ljusgrön Ford med V8-bensinmotor, dubbla växellådor och tipp (under krigsåren kommer den att drivas med gengas). Min far, Inge Wihlborg, har köpt Gernandt Perssons lastbilsrörelse och den nordliga halvan av huset blir vår hyrda bostad. Uppdragen för lastbilen är framförallt mjölktransporter inom hela kommunen (mejeriet finns i Hoby by). Mjölken från gårdarnas kor transporteras varje morgon i sk mjölkkanor till mejeriet. Kannorna töms och återvänder tomma till gårdarna. Leveranser av förutbeställd ost, grädde och smör från mejeriet sker vid återresorna.

Inge Wihlborg, chaufför. Yngve Ask, följekarl.

Torvtransporter från torvmossar, tångkörning för gödsling på åkrarna samt varautransporter av allehanda slag är lastbilens vanligaste uppdrag. Senare tillkommer både djur- och persontransporter. Vid båda dessa transporter användes sk "grisafלקar" – dvs lastflakets sidor förhöjs (annars kunda någon falla av bilen i kurvorna).

Åter vid Röda Torget vänder vi blickarna norröver längs Hävdavägen. I första huset på vänster sida (efter Holgers Hus) bor fjärdingsmannen Per Jeppsson. I princip är han ortens polisman och han lär ha revolver.

Fru Skoghs nya affär har affärsingången på gaveln mot Röda Torget. Affären är en diversehandel och speceriaffär. Kundkretsen är inte särskilt stor, eftersom ytterligare två affärer med liknande sortiment finns på orten. Fru Skoghs affär anses dock ha större sortiment än de båda övriga affärerna.

Till höger om affärsingångens trappa finns en trappa ner till husets källare. Från källaren säljs bla fotogen, rödsprit och karbid. Under krigsåren upplevde vi barn detta som ett skyddsrum för befolkningen runt Röda Torget. Sannolikt var det bombplanens överflygningarna, som hade inpräntat skyddsbehovet i oss.

De tre livsmedelsaffärerna säljer inte mejeriprodukter. Mjölk, ost, smör och grädde säljs i PePe:s mjölkaffär. Affären finns i huset, som Per Persson äger och som ligger längs vägen mot havet (Larssons väg och första huset på vänster hand efter Skoghs affär). Affärslokalen finns i husets källare.

Per Persson "PePe"
(mjölkaffären, nr.13 på kartan).

PePe (50-talsbild).

Till synes mitt ute på åkern, söder om PePe:s ligger Thure Johanssons hus. Thure är som tidigare nämnts, en av Johan Perssons söner och den av barnen som flyttar längst hemifrån - ca 200 meter. I detta hus vinkelbyggnad, logen och brygghuset som det kallades, kommer Örnahusens dittills största arbetsplats att inrymmas under sent 40-tal och tidigt 50-tal. Den nybildade Fiskeriföreningen på Skillinge kommer att öppna filial för fiskfiletering på Örnahusen. Som mest arbetar här 13 kvinnor och fyra män. Arbetstillfällena dessförinnan bestod för de flesta på Örnahusen av dagsverken på bondgårdarna. Tillskottet av arbetstillfällen var mycket uppskattat och gav sysselsättning under vintern, till skillnad från dagsverken under vår, sommar och höst.

Mjölkkaffären stänger strax efter krigsslutet då AB Olof Ekström, Skillinge övertar Skoghs affär och startar en filial på Örnahusen. Filialens föreståndare blir C E Larsson, som sedermera köper affären och driver en mycket välsorterad affär. I och med övertaget sker försäljningen av mejeriprodukterna nu från Ekströms filial. Affären får ungefär samma sortiment som huvudaffären på Skillinge.

C E Larsson vid 40-talets slut.

Från PePes fortsätter vi ner mot stranden. På höger sidan av vägen finns en ganska stor, öppen plats. Här låg fram till 1912 fem hus. Samtliga förstördes vid en brand år 1912. Det blåste västlig storm vid tillfället och branden spreds mycket fort. Det byggdes aldrig nya hus på de gamla tomterna. Tidigare hade stormar och högvatten tvingat fram evakueringar och kanske ansågs det för vågat att bygga på samma plats igen. Istället byggde de drabbade nya hus på nya tomter.

Anm:

I dokumentationen inför vandringen finns en handritad karta som beskriver husens placering före 1912.

Strax intill stranden i riktning mot Norrekås ligger ortens rökeri. Per Glimberg, ofta kallad Per Rögare, har sitt fisk och fläskrökeri där. Det är främst under hösten som aktiviteten är som störst. I varje hushåll finns alltid en gris – även under krigsåren – och inför varje jul slaktar man sin gris. Det är inte precis små grisar som slaktas, medelvikten torde snarast ligga över 150 kg. De skinkor och det sidfläsk som inte saltas lämnas till Per för rökning. En ansevärd mängd korvar tillagas också och korvarna skall rökas. Efter rökning i rökeriet flyttas de rökta produkterna in i Pers vardagsrum och får där hänga i takkrokar i köksspisens närhet. Eventuell dropp suges upp av på golvet utlagda tidningar. Jag kan personligen vittna om den angenäma doft som spreds i rummet.

Konserveringsapparaten, en samtida uppfinning, hade gjort sitt intrång i hushållen och konservering av allt från köttbullar till kotletter och rebensspjäll var populärt. Sommarens bär och övrig frukt konserverades också. Kylskåpens tid hade ännu inte nått Örnahusen, men vid 50-talets början byggdes två fryshus med andelsfack och snabbfrys. Det ena placerades vid Hanssons affär och det andra vid Larssons affär.

Per "Rögare" Glimberg (40-talsbild).

Vår och sommartid handlar det mest om fiskrökning. Det är främst sillen som går till rökning. Per är en sk "sillarögare" och Pers sill är den bästa som finns att få. På sätt och vis sätter han normen för hur sill skall rökas och anses vara mentorn för framtida "sillarögare" på fiskelägena i närheten. Efter saltning, saltorkas sillen på ställningar ute på samfälligheten, för att därefter i rökeriet och under sträng övervakning bli den eftertraktade produkten, "rögad sill från Per Rögares". Dagar utan solsken innebar ingen rökt sill.

Ingvar berättar om Per Rögares, från rökeri till landshövdingen.

Pers stuga med rökeriet i vinkelbyggnaden.

Ingvar ironiserar över förvandlingen till "residens", till tillsynes åhörarnas stora förnöjelse.

På vår fortsatta vandring fortsätter vi nu söderöver längs Tångvägen mot det "gamla" Örnahusen. Husen ligger mycket tätt. Inga vägar i egentlig mening finnes utan stigar leder till och från mellan husen. De flesta stigarna är endast gångstigar, några dock med sådan bredd att häst och vagn kan ta sig fram. Den bredast stigen leder till Herman Nilssons affär. I dokumentationen inför vandringen finns en tidningsartikel från 1938 om det "Vanlottade samhället utan vägar och hamn".

Förutom affären finns två fiskhandlare och två snickerier på Örnahusen. Fiskhandlare Nils Nilsson transporterar sina varor per häst och vagn medan Nils Persson så småningom skaffar sig bil, en till pick-up konverterad personbil, nödvändig för att kunna verka i en större kundkrets. Bilen kommer även till användning för persontransport till bla fotbollsmatcher. Det vid ombyggnaden borttagna baksätet placeras då bakvänt på bilens flak. Resenärerna sitter med ryggen i färdriktningen. Övriga sittplatser är direkt på flakbotten och inga arrangemang görs för att höja säkerheten. Flaksidorna är mycket låga.

Viktor Nilsson äger det ena av de två snickerierna medan Ola "Snickare", Ola Olsson (Ann-Theresias morfar) äger det andra. Olas snickeri är i en gammal skeppargård. Under femtiotalets början köper Kerstin Bäckmark huset och startar ett väveri i den gamla snickarverkstaden. Som mest finns fem anställda här och den största vävstolen har en bredd av fyra meter.

Sista anhalten och tillika fikaplats för vandringen på Örnahusen är flygplanspropellern vid "Örnabron" (bryggan). En majdag 1944 störtar en flygande fästning i närheten av den stora stenen Bruning. En tavla med bilder, kartor och både svensk och engelsk text beskriver händelsen. Vind, vatten och sol fräter på minnesmärket och för att bevara propellern för vidare framtid fordras viss tillsyn och reparation. (byalagets ansvar).

Sture Mattsson berättar flyghistoria.

September 2008, Ingvar Wihlborg

